

ALKOHOLIN KULUTUS KASVAA - MITEN KÄY TIELIIKENNE- TURVALLISUUDEN?

Viini, kuten viinakin on viisasten juoma. Tuntuu vain siltä, että nykyään sitä käyttävät monet muutkin.

Alkoholin kulutus on kaksinkertaistunut Suomessa viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana.

Vuonna 1969 keskiolut tuli ruoka-kauppoihin. Alkoholin kokonaiskulutus nousi kolmesta litrasta noin seitsemään litraan asukasta kohden viidessä vuodessa.

OSTOKERTAKOHTAISET RAJOITUKSET NURIN VUONNA 1986

Alkoholin kulutus lisääntyi taas 1980-luvulla, erityisesti vuosikymmenen viimeisinä vuosina. Tutkija Esa Österbergin mukaan alkoholipolitiikan suunta kääntyi juuri 1980-luvun puolivälissä, jolloin mm. vuonna 1986 viimeiset ostokertakohtaiset rajoitukset poistettiin. Samoihin aikoihin alkoholijuomien anniskelu oikeuksia alettiin myöntää aiempaa enemmän.

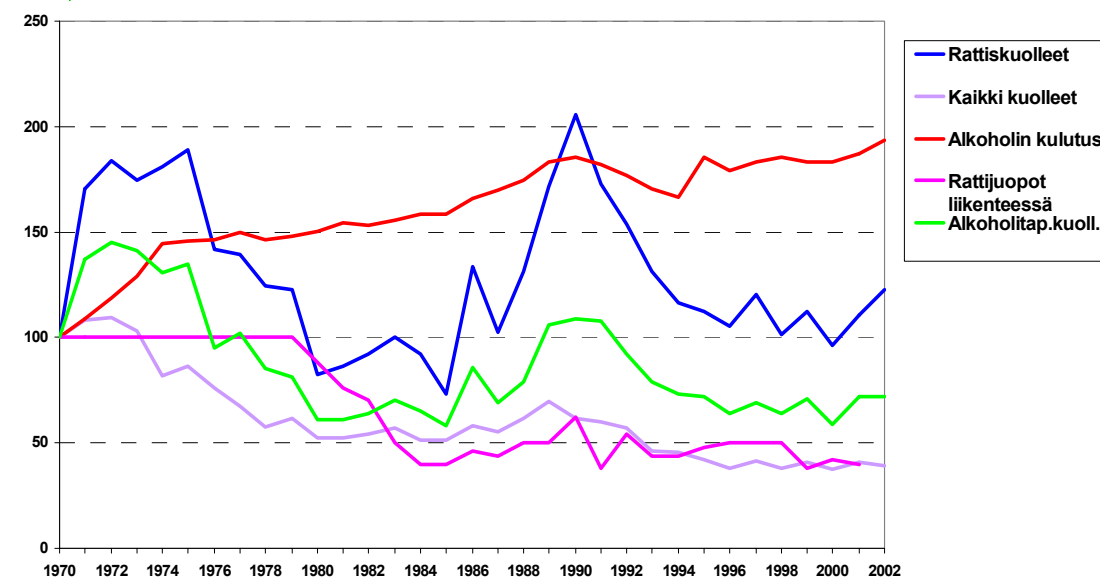
Myös Alkon myymälöiden lukumäärä kääntyi kasvuun ja niitä muutettiin itsepalvelumyymälöiksi. Lisäksi keskioluen myynnin alueellaan kieltäneet kunnat peruivat päätöksensä. Myös ravintola elinkeinon piirissä kehitys 1980-luvun jälkipuoliskolla lähti kulkemaan kohti lievempää asiakkaiden kontrollia (Holder et al 1998).

Talouslama pudotti kulutuksen vuoden 1990 vajaan 9 litran tasosta 8 litraan asukasta kohden vuoteen 1994 mennessä. Vuonna 1995 Venäjältä ja Virosta tuodun alkoholi-

määrän huomattava kasvu nosti kokonaiskulutusta noin 10 prosentilla (Pehkonen & Östenberg 1996). Alkoholijuomien kokonaiskulutus, johon lasketaan tilastoidun kulutuksen lisäksi tilastoimaton alkoholinkulutus, kuten turistialkoholi, salakuljetus, laiton ja laillinen kotivalmistus sekä korvikealkoholi, pysyi 1990-luvun puolivälin jälkeen vajaassa 9 litrassa 100 %:sta alkoholia asukasta kohti.

Rattijuopumus ja alkoholin kulutus (vuosi 1970=100)

KASVU JATKUI 2000-LUVULLA

Erityisesti kahden viime vuoden aikana alkoholijuomien kulutuksen kasvu on jälleen voimistunut. Vuonna 2001 kulutus kasvoi 4,6 prosenttia edellisestä vuodesta, kun keskimääräinen vuosikasvu 1990-luvun puolivälistä lähtien oli vuosittain ollut noin puoli-toista prosenttia. Kasvu on kohdistunut etenkin mietoihin viineihin. Tosin myös oluen ja väkevien alkoholijuomien kulutus on sekin hivenen kasvanut (Päihdetilastollinen vuosikirja 2002).

KULUTUSMUUTOKSET TAPAHTUVAT HITAASTI

Alkoholin kulutustottumusmuutokset tapahtuvat hitaasti. Tutkija Ritva Hein (1999) on todennut, että suomalaisten tottumukset ovat vuosien myötä painottumassa mietoihin juomiin: keskioluen, siideriin ja mietoihin viineihin. Alkoholiin kuitenkin tutustutaan yhä nuoremmalla iällä ja humalahakuinen juomatapa yleistyy. Alkoholin kulutustottumuksien muutos heijastaakin toisaalta käyttäjäkunnan laajenemista ja toisaalta alkoholin hinnan ja saatavuuden huomattavaa vaikutusta kulutukseen.

KASVU JATKUU?

Alkoholin kulutuksen voidaan odottaa kasvavan lähivuosina edelleen. Euroopan unionin jäsenyys lieventää alkoholijuomien matkustajatuontia koskevia rajoituksia olennaisesti vuonna 2004. Myös alkoholijuomien valmisteveroihin on tulossa muutoksia. Eri tekijöiden yhteisvaikutuksena alkoholin kokonaiskulutuksen on arvioitu kasvavan asukasta kohden yli 11 litran vuonna 2005.

Alkoholin käytön kasvua ei hillinne edes viime vuosina kiristyneet alkoholiasenteet. Väestön yhä suurempi enemmistö on vallitsevien alkoholipoliittisten rajoitusten kannalla ja kannattaa myös alkoholijuomien ostoon oikeuttavien ikärajojen ylläpitämistä. Myöskään alkoholin hinnan alentaminen ei ole saanut laajojen joukkojen tukea, vaan hintoja sopivina pitävien osuus on lisääntynyt. Suomalaiset eivät myöskään halua väkeviä alkoholijuomia päivittäistavarakauppoihin, eivät edes vahvaa olutta. Keskioluen nykyinen myyntijärjestelmä saa väestön valtaenemmistön tuen.

KULUTUKSEN KASVU LISÄÄ MYÖS HAITTOJA

Erilaisia alkoholin kulutuksen aiheuttamia haittoja on runsaasti. Myös tulevaisuudessa on odotettavissa, että haitat lisääntyvät suurin piirtein samassa suhteessa kuin kulutus. Eri väestöryhmien välillä voi esiintyä kuitenkin poikkeavaa kehitystä. Määrällisesti kulutus nousee eniten paljon kuluttavissa ryhmissä (Mäkelä et al. 2002). Kun alkoholijuomien hinnat alenevat, kulutuksen ja haittojen voidaan odottaa nousevan eniten niissä ryhmissä, joissa korkea hinta on tähän asti tehokkaimmin vähentänyt kulutusta, eli pienituloisten ja nuorten keskuudessa.

Voimmeko toivoa alkoholin kulutuksen ja haittojen tähänastisen yhteyden muuttuvan niin, että kulutuksen noustessa haitat eivät lisääntyisikään? Periaatteessa tähän on kaksi mahdollisuutta. Haittojen kasvu voisi olla kulutuksen kasvua vähäisempää, jos kulutus jakaantuisi entistä tasaisemmin eli jos lähinnä pienkuluttajat lisäisivät kulutustaan. Tällaista kulutuksen olennaista tasaantumista ei kuitenkaan ole aiemmin missään tapahtunut. Esimerkiksi vuoden 1969 mitattava alkoholin kulutuksen kasvu Suomessa oli suurinta jo aiemmin paljon juovien jou-

kossa (Mäkelä et al. 2002).

Toinen mahdollisuus on, että juomatavat muuttuvat vähemmän haitalliseen ja vähemmän humalakeskeiseen suuntaan esimerkiksi niin, että viinien juominen aterioidella korvaa humalakulutusta. Tähän mennessä viinien juominen aterioidella onkin kasvanut melko paljon. Samanaikaisesti kuitenkin myös humalakulutus on ollut lisääntymään päin (Metso et al. 2002). Uudet juomatavat ovat siis pääasiassa tulleet entisten lisäksi eivätkä niiden tilalle. Niin kauan kuin tämä kehitys jatkuu, ei haittojen kasvu voi jäädä kovin kauas kulutuksen kasvusta (Karlsson et al. 2003).

RATTIJUOPUMUS JA ALKOHOLIKULUTUKSEN KASVU

Arvioitaessa rattijuopumuksen yhteyttä alkoholin kulutuksen kasvuun on perusteltua käyttää arviointiperusteena rattijuopumusunnettomuuksissa kuolleiden määrää sekä rattijuoppojen määrää liikennevirrassa. Onnettomuuksissa kuolleiden määrä on luotettava rattijuopumuksen mitta, sillä kaikki kuolemaan johtaneet onnettomuudet tulevat poliisin tietoon ja kuljettajien veren alkoholipitoisuudesta saadaan tieto joko poliisitutkinnan tai kuolinsyytöksen perusteella.

Rattijuoppojen määrästä liikennevirrassa saadaan tieto tienvarsitutkimuksista, joissa kaikki tiettyyn tutkimuspaikkaan saapuneet kuljettajat puhallutetaan hengitysilman alkoholipitoisuuden määrittämiseksi. Tutkimus toistetaan samoissa paikoissa, samoihin aikoihin ja samalla menetelmällä vuosittain.

Vuoden 1969 alkoholilain ja keskiolutlain voimaantumisen seurauksena alkoholin kulutus kasvoi 50 prosenttia lakien ensimmäisenä toimivuotena. 1970-luvun alkupuolella toteutetut voimakkaat liikenneturvallisuus-toimenpiteet, kuten nopeusrajoitusjärjestelmän käyttöönotto, turvavyön ja moottoripyöräilijöiden kypärän käyttöpakot, saivat aikaan liikenteen kuolleiden määrän vähenemisen.

Nämä toimet eivät kyenneet kuitenkaan ehkäisemään alkoholin kulutuksen voimakkaasta kasvusta aiheutuvia liikennehaittoja (ks. Mäki 1981). Samaan aikaan rattijuopumusunnettomuuksissa

Naukkailu alkaa kuulua suomalaisen arkeen ja juhlaan, kesään ja talveen

kuolleiden määrä lähes kaksinkertaistui 74 kuolleesta 140 kuolleeseen.

Tämän jälkeen kymmenisen vuotta, 1970-luvun puolivälistä lähtien rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrä seurasi kaikissa liikenneonnettomuuksissa kuolleiden määrän kehitystä.

Henkilövahinkojen määrä tieliikenteessä lähti jälleen kiihtyvällä vauhdilla kasvuun vuoden 1980-luvun jälkipuoliskolla. Kuolleiden ja loukkaantuneiden määrät lisääntyivät nopeammin kuin liikenteen määrä. Erityisesti lisääntyivät auton kuljettajien ja matkustajien henkilövahingot. Perinteisten riskiryhmien, kuten rattijuoppojen, uusien kuljettajien ja jatkuvasti riskirajoilla ajavien kuljettajien ohella myös tavallisten kuljettajien henkilövahingot lähtivät kasvuun (Mikkonen 1990).

Edellisinä hyvän talouskehityksen ja alkoholin kulutuksen noin 10 prosentin kasvun vuosina rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrä jälleen kaksinkertaistui: vuonna 1987 rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleesta 76 henkilöistä lukemat nousivat vuonna 1990 lukuun 152 uhrin. Tämän jälkeen talouslama pudotti alkoholin kulutusta 1990-luvun alkuvuosina ja myös rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrä – niin kuin liikenteessä kuolleiden määrä muutoinkin – väheni. Rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrä noudattikin koko 1990-luvun ajan hyvin liikenteessä kuolleiden kehityslinjaa.

JOKO TAAS LISÄÄ VIINAUHEREJA?

Parin viime vuoden aikana alkoholin kulutuksen kasvu on ollut jälleen voimakkaassa kasvussa. Tieliikenteen turvallisuuskehitys on polkenut lähes paikallaan, mutta rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrä on kääntynyt yleisestä kehityk-

sestä poiketen kasvuun. Onko tämä merkki jostakin?

Tarkasteltaessa rattijuopumuskuolemien yhteyttä alkoholin kulutukseen ei voida löytää systemaattista kynnystasoa, jonka ylittävä alkoholin kulutuksen kasvu laukaisisi heikkenevän turvallisuuskehityksen. Esimerkiksi vuonna 1995 tapahtui voimakas, 11,3 prosentin alkoholin kulutuksen kasvu, mutta rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuoli 3,6 prosenttia edellisvuotta vähemmän. Vastaavasti 2,8 prosentin alkoholin kulutuksen kasvu vuonna 1988 johti 27,6 prosentin kasvun rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrässä. Ei ole myöskään löydettyä perittäisiin vuosien osuneena sellaista kasvulukujen jatkumoa, joka yhdistäisi selvästi rattijuopumuskuolemat alkoholin kulutuksen kasvuun. Kehityskuvauksissa on myös ajallisia vaiheeroja, jolloin vahinkolukujen kasvu pikemminkin edeltää kuin seuraa alkoholin kulutuksen kasvua.

Näyttää siltä, että rattijuopumuskuolemien kehitykseen vaikuttaa merkittävästi yleinen tieliikenteen turvallisuuskehitys. Tästä osoituksena ovat 1970- ja 1990-lukujen noin kymmenen vuoden kehitysjaksot, jolloin rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrät kehittyivät hyvin samalla tavoin kuin liikenteessä kuolleiden määrät muutoinkin.

ALKOHOLIN KULUTUSPIIKIT NÄKYVÄT LIIKENNEVIRRASSA

Rattijuoppojen määrää liikennevirrassa esittävä kuvaaja osoittaa, miten heitä on ollut enemmän liikenteessä alkoholin kulutuksen kasvun vuosina kuin ns. normaaleina aikoina. Lisäksi havaittiin, että 1990-luvun puolivälissä, kun lama jäi taakse ja alkoholin kulutus lähti kasvuun, lisääntyi rangaistavuusrajan alapuolella juuri ja juuri ajaneiden alkoholia alle 0,5 promillea nauttineiden kuljettajien määrä.

ASENTEET LÖYSTYVÄT

Toisin kuin yleinen kiristynyt suhtautuminen alkoholiin rattijuopumus- ja onnettomuuksien löystyneet. Vaikka kuljettajat pitävät rattijuopumusta liikenne- ja onnettomuuksista vakavimpana, on kuitenkin rattijuopumusta erittäin vakavana liikenne- ja onnettomuuksena pitävien osuus tutkituista vähentynyt. Maistissa ajaminen on yleistynyt 1990-luvun puolivälin jälkeen.

Rattijuopumuksesta ei myöskään haluta yhtä usein kuin aiemmin tuomita tuntuja rangaistuksia. Kolmasosa nuorista pojista ilmoittaa ajaneensa moottoriajoneuvon alkoholin vaikutuksen alaisena. Tämäkin osuus on lisääntynyt. Myös naiset kertovat ajavansa humalassa nykyisin aiempaa useammin. Nuorten asennetutkimuksessa ilmeni, että vuonna 2001 nuoret ajoivat huomattavasti useammin päihtyneenä kuin vuonna 1978.

TURVALLISUUS TIELLÄ UHATTUNA?

Alkoholin kulutuksen kasvu luo vahvan painetekijän liikenne- ja onnettomuuksien kasvulle. Jo kaksi kertaa 1970-luvun alun jälkeen rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrä on tuplaantunut alkoholin kulutuksen kasvun seurauksena. Riski on jälleen olemassa, sillä viinahuurujen lisääntymisen ohella tieliikenteen yleinen turvallisuuskehitys vaikuttaa olennaisesti rattijuopumuskuolemien kehitykseen.

Kannattaa panna merkille, että 1980-luvun huonon turvallisuuskehityksen vuosina, kun alkoholin kulutus kasvoi ”vain” 10 prosenttia, rattijuopumuskuolemien määrä kaksinkertaistui. Vastaavasti 1970-luvun hyvän turvallisuuskehityksen vuosina rattijuopumuskuolemat kaksinkertaistuivat, kun alkoholin kulutus kasvoi 50 prosenttia. Kansanterveyslaitoksen alkoholitutkimusyksikön ennusteen mukaan alkoholin suurkuluttajien määrä saattaa nousta jopa puolella lähi vuosina.

Viidennes liikenteessä kuolleista on nuoria. Tärkein riskiajamiseen liittyvä elämäntapapaperi sekä nuorilla miehillä että naisilla näyttää olevan alkoholin säännöllinen käyttäminen. Nuorten aiheuttamista kovavauhtisista onnettomuuksista 65 prosenttia on alkoholitapauksia. Onkin ilmeistä, että alkoholin kulutus kasvaa juuri nuor-

ten keskuudessa hinnan muutoksen seurauksena ja nuorten vakavat vahingot lisääntyvät.

Tieliikenteen turvallisuuskehitys on useita vuosia polkenut lähes paikallaan. Alkuvuonna 2003 liikennekuolemia on kuitenkin ollut selvästi aiempaa vähemmän. On tärkeää saada jatkumaan hyvä turvallisuuskehitys ja toteutettua siihen voimakkaasti vaikuttavia turvallisuustoimenpiteitä, jotta alkoholin kulutuksen kasvun seuraukset jäisivät mahdollisimman vähäisiksi. Rattijuopumusta ehkäisee tehokkaimmin kiinnijäämisriskin lisääminen.

Suhtautuminen rattijuopumukseen on löystynyt. Nähtäväksi jää, kaksinkertaistuuko rattijuopumus- ja onnettomuuksissa kuolleiden määrä kolmannen kerran.

Lähteet:

Österberg, E. 2002. Alkoholipolitiikan murros 1990-luvulla. Hyvinvointipolitiikka ja sen onnistuminen.

Holder, H.D., Kuhlhom, E., Nordlund, S., Österberg, E., Romelsjö, A., Ugland, T. 1998. European Integration and Nordic Alcohol Policies. Changes in Alcohol Controls and Consequences in Finland, Norway and Sweden, 1980 – 1997. Aldershot, Ashgate.

Pehkonen, J., Österberg, E. 1996. Turistialkoholin tuonti Suomeen vuonna 1995. Alkoholipolitiikka 61: 2 s. 110 -112.

Päihdetilastollinen vuosikirja 2002, STAKES. Hein, R. 1999. Suomen alkoholiolojen kehitys 1990-luvulla. Dialogi 3/99.

Mäkelä, P. 1999. Alkoholiin liittyvät kuolemat. Yleisyys ja yhteys sukupuoleen ja sosioekonomiseen asemaan. Tutkimuksia 105. Helsinki. STAKES. 1999.

Mäkelä, P., Sulkunen, P., Österberg, E. 2002. Suomen väkijuomaolot 1950 – 1975. Teoksessa: Sosiaalipolitiikka 1981. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja vol. 6. Vammala.

Karlsson, T., Mäkelä, P., Tigerstedt, C., Österberg, E. 2003. Alkoholipolitiikka tuontirajoitusten poistuksessa. Yhteiskuntapolitiikka 68 (2003):1

Metso, L., Mustonen, H., Mäkelä, P., Tuovinen, E.-L. 2002. Suomalaisen juomatavat vuonna 2000. Taulukkoraportti vuoden 2000 tutkimuksen perustuloksista ja vertailuja aiempiin juomatapa-

tutkimuksiin. Aiheita 3/2002. Helsinki. STAKES, 2002.

Mäki, M. 1981. Alkoholijuomien käyttö tieliikenteen turvallisuusongelmana. Liikenneturva. Tutkimusosaston julkaisuja 43/1981.

Mikkonen, V. 1990. Liikenneturvallisuustyön tehostaminen 1990-luvulla.

KTL, Alkoholitutkimusyksikkö 2003. Tutkimusprofessori Kalervi Kiianmaan arvio alkoholin hinnannuutoksen vaikutuksesta alkoholinkulutukseen.

Rajalin, S., Luukkanen, L. 2003. Toimivat pelisäännöt utopiaako? Artikkelit Liikenneviikkua, Liikenneturvan tiedotuslehdessä 3/2003.

Laapotti, S., Keskinen, E., Rajalin, S. 2002. Nuorten mies- ja naiskuljettajien liikenneasenteet vuosina 1978 ja 2001. Liikenneturvan tutkimuksia 119/2002. Suomen Tieliikenneonnettomuudet, 1970 – 2002. Tilastokeskus ja Liikenneturva.

SIRPA RAJALIN

KUVAT: TERO PAJUKALLIO

